

Knjiga Slovenska.

§. 47.

Stara in nova slovenščina naša se veže najprej po Brizinskih spomenikih. To so trije spiski, ki so se l. 1807 našli v Menihovem (München) mej knjigami, ktere so bile došle iz Freisinga na Bavarskem; odtod njih imenovanje: Brizinski ali Frizinški spomeniki, Frejzingskija staty, Freisinger Denkmäler, Monumenta Frisingensia. Ker so učenjaki spoznali, da so pisane v jeziku Slovencev, kateri so bivali v srednjem veku po Karantaniji, ki je bila v nekem pomenu to kar „Austria interior“ (Innerösterreich), jeli so jih po Kopitarju zvati Karantanski spiski, die Karantanischen Aufsätze oder Fragmente. — Kedar so jih bili našli, čestital je Dobrovsky vesel Kopitarju: „Gratulor vobis Krajncis, quia antiquissimum manuscriptum habetis“, češ, da so ti spisi najstarejši spominki slovanski, morda celó iz dobe pred Cirilom.

Razglasil jih je najprej l. 1807 „Neuer literar. Anzeiger Nro. 12“. — Drugi jih je oznanil v Slovanki l. 1814. I. str. 249—251 Dobrovský, kateri jih je sam v Monakovem videl, prepisal, in prepis je poslal Kopitarju, češ, naj ga ta učeni kranjski Slovenec prevdari in primerno razloži. „Hierauf (za III. spiskom) folgt in lateinischer Sprache Sermo in Nativitate Scae Mariae et Scti Corbiniani confessoris, woraus zu schliessen, piše Dobrovský, dass der Besitzer dieser Handschrift ein Geistlicher aus dem Bisthum Freysingen war, der sich zu seiner Agenda diese Formeln beyschrieb, um unter den Winden in Kärnten, oder Krain, oder gar in Bayern seinem Berufe gemäss davon Gebrauch zu machen. Dass auch damals einige Slaven zu Bayern gehörten, erhellet aus einer Satzung Herzog Heinrichs, die in derselben Handschrift überschrieben ist: Constitutio venerabilis ducis Henrici et omnium primatum tum Episcoporum quam comitum etc.“ Pozneje mu je še posebej razodel svoje misli o teh spomenikih v pismu l. 1826 (Glag. Cloz. 41). — Za njim jih je oménil Vostokov v XVII. sešitku „Trudov Obščestva Ljubitelej Rossijskoj slovesnosti pri I. Moskovskomü Universiteté“. — L. 1822 jih je opisal nekoliko Kopitar v „Jahrbücher d. Literatur B. XVII.“, kjer je dal I. spomenik natisniti v prvotni pisavi pa latinski prestavi. „Das nordkarantanische Vademecum eines Freysinger Missionars, das sehr wahrscheinlich in erster Abfassung vor-cyrrillisch, und in dem Münchner Codex von einer Hand des zehnten Jahrhunderts abgeschrieben ist. Referent besitzt durch die Güte des Freyherrn W. v. Humboldt Exc. ein Fac simile dieser 9 Seiten, um sie, als das älteste Denkmal nicht nur der karantanischen Mundart, sondern als die ältesten slawischen Aufsätze überhaupt, seiner Zeit, mit den nöthigen historischen und sprachlichen Erläuterungen herauszugeben etc.“ V ta namen prosi, naj bi mu nemški cerkveni zgodovinarji pomagali dobiti nemški ali latinski izvirnik, ki je bil podlaga temu prevodu. — L. 1825 je po omenjenem viru Metelko v svoji slovnici dal ponatisniti I. spomenik z latinsko prestavo vred ter ga je prepisal po svoje z nekterimi opombami, katerih nekaj sta mu pa popravila Jarnik in Dobrovský. — L. 1827 sta naše spomenike priobčila Keppen i Vostokov v „Sobranie slovenskih pamjatnikov nabhodjaščihja vné Rossii. Knjiga I. Sostavleno Petrom Keppenomü, magistrómü pravovédénija, doktorómü filosofii i členómü raznyhü učenyhü obščestvü. Sanktpeterburg. Str. 1—86. — Vü Minhené. Staty Frejzingskoj rukopisi. — Najprej poroča o njih Keppen, kar je bilo dotlej znano, zlasti po Dobrovskem in Kopitarju, kaže vse tri tiskane po prvovirniku: I. Ispoved, II. Ispoved, III. Poučenje; pripoveduje, kar je poizvédel od nemških učenjakov (Pertz, Kopp, Jac. Grimm) o dobi, kedar so morda bili sostavljeni ter prepisani, opisuje njih obliko, dodatke, kratice itd. (str. 1—20). — „Grammatičeskija objasnenija“ pa je dal

Vostokov, ter v njih kaže sličnost II. spomenika ali propovedi (poučenije, homilia), ki jo ima s cerkveno-slovensko (izü Prologa) in s staro nemško ispovedjo (Goldast. *Rerum Alamannicarum*). Nato jih je prepisal v Cirilico z ruskimi in starimi cerkveno-slovenskimi črkami, na drobno določuje izreko raznih črk, primerja cirilske in latinske, ter v abecednem redu na tanko razlaguje vse besede, ki se nahajajo v njih (str. 21—86) tako, da Kopitar pohvalno pravi: „Nos non invitos, imo gratulantes praevenere amicissimi Russi, P. Köppen et Al. Vostokov, qui inter alia Monumenta Slavica etiam haec Frisingensia . . . edidere non solum sculpta omnia (v. snimke v dokladi), sed et explicata summo studio, et scientia mirabili“. Ponatisnjena je Vostokovljeva razprava s spomeniki vred v knjigi Sreznevskega: *Filologičeskija nabljudenija A. Ch. Vostokova*, St. Ptb. 1865, v dodatku z nekaterimi lastnimi opazkami.

L. 1836 jih je dal na svetlobo Kopitar v Glag. Cloz. str. 33—45 (*Specimen dialecti carantanicae sec. X.*), kjer jih je zgodovinsko in jezikoslovno razložil. Preskrbel mu je zvest prepis njihov v Monakovem knjižničar J. B. Bernhart. Izvirni spis je težje umeti, torej ga je prepisal nekoliko bolj slovanski (textus a nobis scriptus slavicius) t. j. v latinski abecedi s privzetimi cirilskimi črkami po lastnji slovenskega jezika. Razun teh dveh je dal ponatisniti Vostokovljev cirilski prepis in svojo latinsko prestavo vseh treh spomenikov. Sam učen Slovenec je dobro pojasnil nekatere reči, ki jih drugi Slovani ne morejo umeti tako lahko. Pridejal je tudi „*Constitutio venerabilis ducis Heinrici, Homilia e Russorum Prologo, Publica confessio Bohemica sec. XIII—XIV*“. —

L. 1848 je Metelko spisal pristavek k predgovoru, ki ga ima v svoji slovnici (*Anhang der Vorr. des Lehrgebäud. der Slov. Spr.*), v katerem je podal svojim rojakom razun blagovéstvovanja sv. Joana (Iskoni béše slovo itd.) še drugi in tretji spomenik v svoji pocirilici (Metelčici), s kratko razlago, v latinski prestavi in sedaj navadni besedi novoslovénski. — L. 1854 je Janežič svoji slovénski slovnici v Berilu pridejal tudi Brizinske spomenike (str. 160—168) po Kopitarju v prvotni in cirilski pisavi. — L. 1854 in 1861 jih je dal v izvirni obliki natisniti Miklošič v staroslovenski čitanki (*Chrestomathia palaeoslovenica* pg. 51—55: *Specimen linguae slovenicae dialecti carantanicae. Monumenta Frisingensia*), in II. spisek je sprejel tudi v Slov. Berilo za VIII. gimnaz. razred l. 1865 str. 19—22 in l. 1881 str. 10—13, toda le v prvotni latinščici in svoji lastni polatinščici. Žal mi je, da ni sprejel v imenovano Berilo vseh treh Slovincem tolikanj imenitnih spomenikov, in da nam jih ni prepisal po cirilsko, ker gotovo je, da se v cirilski pisavi veliko bolje razodeva njih slovenski značaj in kaže se s tem lepše, kako se strinja naša nova z nekdanjo staro slovenščino!

§. 48.

Kaj imajo v sebi spomeniki Brizinski? — Zapopadek I. spisku „Glagolite Ponaz Redka Zloneza. Bose gozpodi miloztiuvi“ je očitna spoved, katero naj móli ljudstvo za duhovnikom, v kateri človek naposled prósi Gospoda, naj ga otme, ter se mu ves daruje v ta namen, da bi bil kedaj med izvoljenimi. — Zapopadek II. spomeniku „Ecce bi detd nas nezegresil“ je odgovor ali opominjevanje pred spovedjo. Duhovnik govori o grehu prvega človeka in njegovih nasledkih, pa o rešenju in njegovi dobroti. Posnemati so nam oni, ktere sedaj čestimo, kateri so se Bogu približali zlasti z dobrimi deli telesne milosti. Stati nam bode vsem kedaj pred sodnjim stolom, in ker Bogu se prikriti ali mu ubežati ne moremo, nam je bolje sedaj se spovedati, zlasti ker s pravo vero in dobro spovedjo sedaj dosežemo, kar so predniki naši t. j. prvi kristijani mogli le z velikim trpljenjem. — Zapopadek III. spisku „Iazze zaglagolo zlodeiu“ je spet spovedna molitev, v kateri kristijan spoznava svojo vero in prosi svetnike, naj mu pomagajo;

spominja se sodnjega dne, in da bi bil takrat brez sramote, izroča se zdaj milostivemu Bogu zavoljo njegovega Sinu.

Beseda je dokaj lepa, čista, in nemški vpliv kaže se v njih celó malo; vidi pa se novoslovenski očitno v prav mnogih besedah in oblikah. Sploh se vjemajo s staroslovenščino, in to mora znati, kdor hoče razumeti Brizinske spomenike. Ker se v drugem spisku nahajajo nekatere československe oblike, menil je Dobrovský, da je morebiti poslovenjen še le po češkem; ali Kopitar skazal mu je zlasti po Jarniku, da so vse te navadne Slovencem posebno koroškim.

Pisava je nekako latinska, in vidi se, kako nespretna je bila prva poskušinja z latinskimi črkami, ker latinski pravopis nima dosta pismen za vse glasove slovenskega jezika; pa tudi, kako moder je bil Ciril, da je brž spoznal slovenskega naroda značaj ter jezik njegov, in da je vstrojil mu lastno pisavo ali azbuko.

Kdo jih je spisal in kdaj? Spisali so jih blagovéstniki, ki so od nemške strani bavarskim, karantanskim pa tudi drugim Slovencem oznanovali sveto vero zlasti med l. 769—1000. Dobili so se bili v duhovnih bukvah (Vademecum) škofa Abrahama. Bil pa je Abraham škof ali vladika v Freisingu l. 957—994. V Glag. Cloz. imenuje se enkrat Carniolus, sicer pa le Carantanus. L. 973 je prejel od cesarja Otona II. v dar Loko, ki se še sedaj veli „Škofja Loka“. Tudi pozneje so Brizinski škofje posestva imeli na Kranjskem, tako na pr. Klevevž (Klingenfels) še l. 1483. Briksenski p. so dobili od cesarja Henrika II. l. 1004 grajščino Bled (Bles-Veldes, Grad). To nam spričuje, da so morali posebne zasluge imeti za naše kraje, kajti brez vzroka bi jim tod cesarji posestev dajali ne bili. O Abrahamu se celó pripoveduje, da je bil tudi sam v Loci, in morebiti je ravno tu imel drugi govor, kateri se zlasti njemu pripisuje.

Dobrovský je l. 1826 pisal Kopitarju, da je po njegovi misli gledé starosti najpred tretji, potem prvi, in naposled drugi spomenik, in tega je spisal morebiti Merseburški škof Boson l. 970, za Čehe pre naredil sv. Vojteh (Adalbertus), Slovencem poslovenil pa škof Brizinski l. 1020. Una dva spominka sta bila pisana l. 950 ali pa že l. 900. — Temu nasprot je sprva sodil Kopitar, da sta I. in III. iz VIII., II. pa iz X. veka. V Glag. Cloz. str. 34 piše: „Verbo, fuit codex ipsius Abrahami Ep. Vademecum“. Mogoče, da sta prvi in tretji že prej bila sestavljena, in da ju je prepisal v svojo knjigo Abraham sam, ali Abrahamo dictante kateri njegovih (nemških) učencev (Glag. Cloz. str. 41. 42). I Miklošič trdi o naših spomenikih: „dass sie aus palaeographischen Gründen in das neunte oder zehnte Jahrhundert gesetzt werden müssen (Christl. Terminologie der slav. Spr.)“. — Nemški učenjak A. Schmeller méni, da so oni prepisi še le iz XII. stoletja (Mikl. Glag.), in kakor se kaže, pritrjujejo mu tudi nekateri drugi, celó slovanski (Archiv 1882. VI; cf. Jezičn. V. 1867.).

Da so nemški misijonarji, kateri so pred Cirilom in Metodom sveto vero razširjevali mej Slovenci po Bavarskem, po Karantaniji in Panoniji, skušali po slovensko govoriti ljudstvu slovenskemu, to se razumé samo po sebi. V ta namen so si spisovali očitne molitve in odgovore pred spovedjo in sv. obhajilom, ktere je ljudstvo za njimi molilo, kar nam spričujejo spomeniki Brizinski, nekateri česki in še celó vzhodnjih Slovanov. Na Bavarskem še dandanes molijo tako za duhovnikom. Da je mej Slovenci na Kranjskem in Koroškem znana bila očitna spoved, kaže spomenik Miklošičev v Slav. Bibl. 1858. II. Mej Slovenci na Ogerskem moli se občinska spoved pred sv. obhajilom. Takega vira je česka confessio publica v Glag. Cloz. str. 47. (Cf. Beicht- und Betformeln in Sprachdenkmalen des 8. bis 12. Jahrh. v. H. J. Massmann). — Da je „confessio generalis“ navadna bila v Panoniji, spričuje „Poučjenje na pamjat apostola ili mučenika“, ktero je l. 1840 V. M. Undoliskij našel na Rusovskem v knjižnici Troickoje Lavre mej homili-

jami sv. Klemenca, in ktera je jako podobna Karantanskemu drugemu spomeniku. Klemenca pa je episkopu slovéniskij, ki se je l. 885 iz Panonije umaknil v Bolgarijo. Ondi je lahko bil dobil take vzglede, in že tam ali pa na Bolgarskem po njih vravnal svojo homilijo za god kakega apostola ali mučenika. Tako si razlaguje Miklošič (Christl. Terminologie d. slav. Spr. 1875. S. 2—8; cf. Vostokov Pamjatniki 1827; Kopitar Glag. Cloz. 45—47), kteremu gre čast, da je predrage spomenike Karantanske ali Brizinske do cela porabil v svojih preučenih delih tudi Slovencem na čast.

Dr. Ivan Anton Scopoli.

V spomin stoletnice njegove smrti. Spisal Fran Kocbek.

(Dalje.)

Razen imenovanih del imamo od Scopolija še več manjših spisov, ki so bili tiskani v raznih strokovnjaških časnikih. N. pr.:

I. Abhandlungen und Beobachtungen der ökonomischen Gesellschaft in Krain. Jahrg. 1771, 2 Th., Nr. 1.

„Von den Kohlenbrennen“. — Posebni natis v Bernu 1773, 8°.

II. Crells chemische Annalen.

„Ueber den verschiedenen Gehalt des ätzenden Sublimates an Quecksilber“. 1784, 1. Stück.

„Untersuchungen einer Holzarten aus der Gattung der Fichte, des Terpentins, des Kienöls, des schwarzen oder Schiffpechs, des Harzes“. 1788, 8 Stück.

III. Crells, Beiträge zu den chemischen Annalen.

„Versuche, den verdorbenen Wein betreffend“. I. Band, 1 Stück, 1785.

„Gedanken über das Phlogiston“. Ibid., 4 Stück.

„Ueber die Bestandtheile der Gallen- und Blasensteine“. II. Band, 3. Stück.

4. Scopoli odlikovan.

Da je Scopoli po svojih izbornih delih zaslovel po vsem učenem svetu, pač ni bilo drugače pričakovati. Vsi njegovi znanstveni vrstniki slavili so ga kot velikega učenjaka. Njegove zasluge za botanično vedo bile so pa najlepše s tem ocenjene, da je njemu v čast največji botanik vseh časov, Karol pl. Linné, imenoval neko rastlino *Hyoscyamus Scopolii*. Ta rastlina je iz plemena razhudnikov in raste po kranjskih gozdih, kakor tudi drugod jako češče. Prvi jo je najdel Scopoli. Jacquin hotel jo je imenovati *Scopolia carniolica*. V „*Flora carniolica*“ ed II., t. I., str. 159, piše o tem Scopoli nastopno: „Pro novo genere sub Scopolae nomine proposuit cl. Jacquinianus. Verum tamen merita mea in re herbaria non ea esse fateor, quae me viris illis adnumerare queant, quorum cognomina novis plantarum generibus data fuerunt. Alii sunt his honoribus longe digniores.“ („Za neko novo plemo predlagal je slavni Jacquin ime *Scopolia*. Moje zasluge za botaniko vender niso take, reči moram, da bi me stavili v vrsto istih botanikov, katerih imena dajo novim rastlinskim plemenam. Saj so še drugi, te časti mnogo vrednejši.“) Iz teh besed vidimo pač, kako je Scopoli kot pravi učenjak in plemenit človek bil skromen ter ni poznal nobenega napuha. — Ker se je pa pozneje zvedelo, da „*Scopolia*“ ne raste izključivo le v Kranjski, pokazala se je potreba, vrstno ime „*carniolica*“ prekrstiti, ker ni več pravo. Zato je imenoval J. A. Schultes óno rastlino: „*Scopolia atropoides* (tollkirschenähnliches Tollkraut, volčji češnji podobna *Scopolija*), katero ime se sedaj v obče rabi. —